

ג'וינט ישראל

האוניברסיטה העברית בירושלים
The Hebrew University of Jerusalem

השלכות הירידה בפילנתרופיה על ארגונים ללא כוונת רווח ושירותי רווחה בישראל

מאת הלל שמיד ואבישג רוזדיך
המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל
האוניברסיטה העברית בירושלים

1. הפילנתרופיה הישראלית

מקורות הנתינה והפילנתרופיה במסורת היהודית נטועים בתקופת התנ"ך. מקור המצווה היהודית לתת צדקה נמצא בספר דברים: "כִּי-יְהִי בְךָ אֲבִיּוֹן מֵאֲחֵיךָ בְּאֶרֶץ שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר-יְהִי אֵלֶיךָ נִתֵּן לְךָ--לֹא תֹאמַץ אֶת-לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת-יְדֶיךָ מֵאֲחֵיךָ הָאֲבִיּוֹן. כִּי-פֶתַח תִּפְתַּח אֶת-יְדֶיךָ לוֹ; וְהֵעֵבֵט תֵּעֲבִיטנוּ דַּי מִחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ" (דברים ט"ו; ז-ח).

בעת החדשה נהנתה ישראל ממסורת של פילנתרופיה במשך יותר ממאה שנה. לפני קום המדינה גויסו כספים והועברו לארץ ישראל, והתרומות אף גברו מאז שנוסדה מדינת ישראל בשנת 1948 (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009).

הפילנתרופיה הישראלית היא עולם בפני עצמו. מצד אחד, היא מהגדולות בעולם המערבי (רוזדיך, 2007). לפי פרויקט השוואת המגזר ללא רווח של ג'ון הופקינס¹, הפילנתרופיה היוותה 1.4 אחוזים מהתמ"ג של ישראל בשנת 2003, במקום השני אחרי ארה"ב (1.85 אחוזים מהתמ"ג).

מצד שני, ישראל היא יבואנית התרומות הגדולה ביותר מבין המדינות המפותחות. ואולם, שיעור תרומות החוץ נמצא במגמת ירידה. עד סביבות שנת 2000 הגיעו רוב הכנסות הפילנתרופיה של המגזר ללא כוונת רווח של ישראל מתורמים יהודים מהתפוצות שתרמו לישראל; שיעור קטן למדי הגיע מחברות ותורמים פרטיים ישראלים (רייכל ואח', 2000; סילבר, 2007). בעשור האחרון ראינו שינוי בפילנתרופיה הפנימית בישראל, כשזרם התרומות השוטף מקרב הציבור הישראלי עולה בהתמדה (סילבר, 2007), הן ברמה הפרטית והן התאגידית.

בניגוד למסורת ארוכת הימים של הנתינה בישראל, הפילנתרופיה הישראלית כיום מתאפיינת בשינוי הולך וגובר מקולקטיביזם לאינדיבידואליזם ופלורליזם בנתינה (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). בהתאם למגמה בארצות מפותחות אחרות, הפילנתרופים המקומיים נעשים מעורבים במידה גוברת בחלוקת תרומותיהם ובמעקב אחריהם. הם קוראים לארגונים ללא כוונת רווח להפגין ביצועים ויעילות וכן לאמץ שיטות ניהול מעין עסקיות (שמעוני, 2008; סילבר, 2007). פילנתרופים ישראלים שואבים את המוטיבציה שלהם לתת ממגוון מקורות שונים: ערכים דתיים, מסורת משפחתית, רגשות אלטרואיסטים, ורצון "להחזיר" לחברה (שמיד ורוזדיך, 2009). מחקר שנעשה לאחרונה מצא רמה גבוהה של נתינה בשנת 2006. התרומה הממוצעת של פילנתרופ ישראלי היא 2.7 מיליון ₪, שהם 6.89 אחוזים מהכנסתו. אין עדיין נתונים מהשנים 2008-9 (שמיד ורוזדיך, 2009).

בנוסף לעליה במספר התורמים הישראלים החדשים, גם גיוס הכספים מהציבור התרחב לאחרונה, וארגונים רבים משתמשים בשיטות חדשות וישנות לגייס כספים מבתי אב ישראלים (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009; סילבר, 2007). לפי סקר חברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

¹ Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Retrieved June 2, 2007 from <http://www.jhu.edu/~cnp/research/compdata.html>

(למ"ס, 2009), תרמו 66.5 אחוזים מכלל האוכלוסיה הבוגרת (בני 20 ומעלה) לארגוני מתנדבים ללא כוונת רווח בשנת 2007. מהם, 13.4 אחוזים תרמו סכומים שמעל 1000 ₪. כלל התרומות מוערכות ב- 1.242 מיליארד ₪.

שחקן חדש נוסף בעולם הפילנתרופיה הוא המגזר העסקי. כחלק ממגמה גוברת בפילנתרופיה תאגידית היקצה עולם העסקים משאבים, ובהם כסף, מתנדבים וידע, לארגוני המגזר השלישי. אך הוא אחראי על כחמישה אחוזים מעוגת הפילנתרופיה, בסך 1.5 מיליארד ₪ (שמיד ורודיך, 2009).

ובנוגע לנתניה של יהדות התפוצות לישראל, בשנת 2008 היה סך ההעברות הפילנתרופיות לישראל 2.438 מיליארד דולר, שהם כ-10 מיליארד ₪ (שמיד ורודיך, 2009). חלק גדול מהתרומות מחו"ל נעשו באמצעות כ-1500 קרנות זרות הפועלות בישראל (גדרון ואח', 2006). בעשור האחרון השתנתה הנתניה של יהדות הגולה לישראל מפעילות שהובלה בידי פדרציות לנתניה של קרנות פרטיות. שינוי זה גרם לירידה בהיקף הנתניה לישראל ולמוסדות יהודים קהילתיים ולעליה במימון מטרות חילוניות ואוניברסליות. פחות מ-10 אחוזים מהמגה-תרומות (המוגדרות כתרומות שבין מיליון לעשרה מיליון דולר) מיועדים למטרות יהודיות. בין המטרות היהודיות, כסף רב יותר "נשאר בבית" (כלומר, בקהילות שתורמו אותן), כאשר אחוז התרומות ממבצעי גיוס מאוחדים המיועד לצאת מהמדינה יורד בהתמדה (סלומון, 2008; חסקי-לוונטל וקבלו, 2009).

המחקר האקדמי על הפילנתרופיה הישראלית המתפתחת נמצא כעת בחיתוליו. ככזה, עוד אין בישראל מאגר מידע כולל שאפשר להעריך לפיו תרומות פילנתרופיות על פי מקור והקצאה. ואולם, כפי שצוין לעיל בדו"ח זה, יש לנו נתונים מסוימים על היקף הפילנתרופיה הזרה לישראל, וכן על הפילנתרופיה התאגידית. אנחנו יודעים שבשנת 2008 נתרמו 18.69 ₪ מיליארד לארגונים ללא כוונת רווח על ידי ישראלים ותורמים יהודים, שהיוו 18 אחוזים מהכנסותיהם (למ"ס, 2009). בעוד שחלק הארי של התרומות שניתנו לעמותות ישראליות באותה שנה הגיע מחו"ל, הפילנתרופיה מיהודי הגולה ומקורות חוץ אחרים היוותה רק 55 אחוזים מכלל הפילנתרופיה; השאר כלל נתניה ישראלית של יחידים, חברות וקרנות (שמיד ורודיך, 2009).

2. תפקיד הפילנתרופיה בישראל

הפילנתרופיה ממלאת תפקידים רבים בחברה המודרנית. אפשר לחשוב על תפקיד הפילנתרופיה לגבי מוסדות החברה האזרחית (מלכ"רים וכדומה) כמספקת את התשתית הכספית הדרושה כדי להפוך את יוזמות החברה האזרחית לתוכניות ומיזמים חברתיים (פרומקין 2006, עמ' 374). בנוגע ליחס בין פילנתרופיה לממשלה, אפשר לראותו כשיתוף פעולה, כלעומתי וכזרוע משלימה של השירותים הממשלתיים (נגים, 2000).

לעניות דעתנו, תפקיד הפילנתרופיה בחברה הישראלית הוא כהשלמה ותוספת, והיא מתפקדת כיוזמת של תוכניות ושירותים חדשים. תפקיד הפילנתרופיה משלים וחדשני בכך שהיא מפתחת ויוזמת שירותים שהממשלה אינה יכולה או אינה רוצה לפתח בעצמה בגלל מגבלות תקציב. הפילנתרופיה אינה תחליף לפעולות הממשלה. החברה הישראלית גם מכירה בתרומה ובערך המוסף של הפילנתרופיה, כפי שמשקף במחקר של המרכז לחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית בירושלים על דעת הקהל בייחס לפילנתרופיה. הפילנתרופיה הישראלית וכמוה המסורת רבת השנים של תרומה של יהדות התפוצות נתפסת כערך שהרים תרומה עצומה לחברה הישראלית. במחקר שצוטט לעיל על הפילנתרופיה ראו 92 אחוזים מכלל החברה היהודית, 91 אחוזים מהחרדים ו-80 אחוזים מהערבים הישראלים את הפילנתרופיה כממלאת תפקיד משלים לממשלה, בספקה תוכניות ושירותים חברתיים ומימונם (שמיד ורודיך, 2008).

3. השפעת המיתון הכלכלי הנוכחי על הפילנתרופיה לישראל

המיתון הכלכלי הנוכחי התרחש בעיצומם של תהליכים אלה בזירת הפילנתרופיה הישראלית, ואיים על יכולתה למלא את תפקידה לתמוך ב"מגזר השלישי" ופעולות נוספות. הפילנתרופיה ספגה שילוב של מכות: תחילה הייתה שחיקת שער החליפין של הדולר בשנת 2007, שמשך תקופות ארוכות נע סביב 3.10 ₪ לדולר. הדבר תורגם לירידה של 20-15 אחוזים בתרומות מחו"ל למספר גדול של עמותות. שנית, המשבר הפיננסי העולמי באמצע שנת 2008 השפיע לרעה על כל המגזרים החברתיים: הוא צמצם את רווחי הקרנות מהשקעותיהן; הוא פגע ביכולת התשלום של הארגונים; הוא שחק את גודל המענקים שהקרנות חילקו ויוכלו לחלק בעתיד. תרומות לישראל מתורמים אמריקאים דרך מערכת הפדרציות והפילנתרופיה הפרטית נתונות בסכנה. היה צפוי שהפילנתרופיה היהודית בארה"ב תיפגע קשות, עם נטייה חזקה להגביר את הנתניה קרוב לבית בגלל המשבר הכלכלי בארה"ב. אולם, נתונים משנת 2008 מראים שהירידה הייתה פחותה

מהצפוי. בארה"ב ירד מתן התרומות בשנת 2008 ב-5.7 אחוזים לעומת 2007, בערך מתואם לאינפלציה. זוהי הירידה הראשונה בתרומות מאז 1987 (GivingUSA, 2009). נראה שמגה-תרומות נפגעו בצורה דרמטית יותר בשנת 2008 מאשר תרומות פרטיות; תרומות הקרנות ירדה ב-22.2 אחוזים (מתואם לאינפלציה) בשנת 2008 לעומת 2007, בעוד שהתרומות הפרטיות ירדו ב-3.3 אחוזים בלבד. נוסף על כך, רוב הקרנות העומדות איבדו 30-35 אחוזים מערכן מאז אוקטובר 2007. בעוד שעדיין אין נתונים משנת 2009, סקר מועצת הקרנות (Council on Foundations Survey) מצא ש-62 אחוזים מהקרנות האמריקאיות מתכוונות לצמצם את מתן המענקים בשנת 2009. נעשו הערכות שקרנות רבות יצמצמו את מתן המענקים בישראל במידה ניכרת (כספי 2009).

באשר לתרומות של יהדות התפוצות, תרומות של פדרציות ממסעי גיוס כספים בשנת 2008 ירדו לעומת 2007, אבל הירידה הייתה פחותה מהצפוי. בשנת 2008 הכניסו כל מסעי הגיוס של כל 144 הפדרציות היהודיות בארה"ב 912 מיליון דולר. סכום זה גדול במקצת מסך 911 מיליון דולר שגויסו בשנת 2007. בעוד שמספר התורמים לפדרציות ירד, ההיקף של כל תרומה של תורם חוזר – אלה שתרמו בשנה הקודמת – גדל ב-1.3 אחוז (UJC, 2009). המידע של הקהילות לגבי 2009 הוא חלקי, אבל ההתחייבויות שניתנו עד כה לגבי 2009-2010 מראות שהנתינה לפדרציות ירדה באופן חד; עד כה קיבלו הפדרציות 608 מיליון דולר בהתחייבויות, בעוד שבאותה תקופה אשתקד כבר קיבלו הפדרציות 714 מיליון דולר. ההיקף של התרומה הממוצעת לפדרציות ירד ב-4.3 אחוזים (UJC, 2009). צופים שפדרציות רבות יצמצמו את המענקים לארגונים ישראלים הרבה יותר ממה שיצמצמו ברמה המקומית (כספי, 2009).

נוספה על כל אלה תרמית מיידוף, שפגעה בארגונים, עמותות וקרנות רבים שהשקיעו אצלו באופן ישיר או עקיף, ואשר חלק מהם חדלו להתקיים כלל. לפי מידע מהזמן האחרון נסגרו 51 קרנות ו-143 אחרות נפגעו במידה ניכרת כתוצאה מהשקעות מיידוף. אבל רשימה זו אינה שלמה, ואינה כוללת את אלה שהשקיעו בקרנות "מזינות". לפי רוב ההערכות אבדו עשרות מיליוני דולרים של כספי תמיכה שנתית. השערורייה והשלכותיה ערערו את בטחון התורמים בדרך שבה ארגונים משקיעים תרומות ומתנהלים פיננסית.

4. השפעת המשבר הפיננסי העולמי על הפילנתרופיה הישראלית

המשבר הפיננסי העולמי פגע בעשירי ישראל במידה דרמטית. עושרם של המיליונרים והמיליארדרים הישראלים² הצטמצם ב-19.5 אחוזים בשנת 2008 לעומת 2007. בשנת 2008 ירד מספר המיליונרים הישראלים ב-2,300 איש, מ-8,200 ב-2007 ל-5,900 (דו"ח מריל לינץ' ומשרד היעוץ קפג'מיני (Capgemini) כפי שצוטט ב"הארץ" במאמר "המשבר עולה לישראל ב-2,300 מיליונרים" מאת אורה קורן, 26 ביוני 2009). לא ברור באיזו מידה תפגע ירידה זו בתרומות ישראליות, היות והמידע על מגה-פילנתרופיה ישראלית עדיין לא נאסף; אבל הוא בהחלט מרמז על ירידה צפויה בפילנתרופיה הישראלית.

זאת ועוד, למרות הירידה הצפויה בנתינה התאגידית, הנתונים העדכניים לפילנתרופיה תאגידית בשנת 2008 הם דו-משמעיים. ממדד "מעלה" עולה שהחברות הגדולות בישראל לא הפחיתו את נתינתם התאגידית. להיפך: התרומה הממוצעת גדלה מ-6.88 מיליון ₪ בשנת 2007 ל-10.51 מיליון ₪ בשנת 2008. התרומה הממוצעת מתוך המחזור השנתי גדלה מ-0.16 אחוזים בשנת 2007 ל-0.17 אחוזים בשנת 2008 (מעלה, 2009). אך עוד מוקדם לקבוע מה השלכות המיתון הכלכלי הנוכחי על הפילנתרופיה התאגידית הישראלית. ודאי שאסור לנו לצפות לעליית הפילנתרופיה התאגידית בשנת 2009.

5. השלכות המשבר על פילנתרופיה יהודית וישראלית

לירידה הצפויה בפילנתרופיה מישראל ויהדות התפוצות יהיו כמה השלכות וסכנות עבור ארגוני המגזר השלישי והשירותים החברתיים.

ראשית, יציבותן הפיננסית ועצמאותן של העמותות מתערערת; זאת ועוד, תוכניות ביוזמה עצמית יצומצמו. תגובת המגזר השלישי הישראלי להתפתחויות אלה הייתה דרמטית; יש חוקרים שטוענים שהמגזר עומד בפני קריסה באופן שישיע על חלקה הגדול של החברה הישראלית. סקר של אוניברסיטת בן גוריון בנגב טוען שאיתנות המגזר השלישי ויציבותו נמצאים בסכנה. בשנת

² מיליונר מוגדר כמי שיש לו לפחות מיליון דולר בנכסים נזילים, לא כולל ביתו.

2008 כמחצית מהארגונים ללא כוונות רווח חוו עלייה בהוצאות וירידה בהכנסות לעומת השנה הקודמת; קרוב לשליש כבר נאלצו לצמצם שירותים; רק 42 אחוזים מרגישים "יציבים" כרגע; אחד מכול חמשה טוען שהוא סובל כיום מ"מצוקה פיננסית חמורה"; ו-15 אחוזים פיטרו עובדים, כאשר 20 אחוזים נוספים שוקלים לעשות זאת בעתיד הקרוב. כ-4000 עמותות נמצאות בסכנת סגירה (כץ ויוגב, 2009). אבל ההשפעה הממשית עוד לא ברורה. אין מידע על כשל מסיבי וסגירה של עמותות ישראליות, כפי שהסקר צפה. דרך אחת להתמודד עם המצב הכלכלי היא לבקש סיוע ממשלתי. ממשלת ישראל הקציבה 200 מיליון ₪ בחבילת סיוע פיננסי כדי לסייע לארגוני רווחה חברתית הסובלים ממצוקה בשנים 2009-2010. אחד מאמות המידה לסיוע הוא פיצוי בסכום השווה לירידה בתמיכה הפילנתרופית. אנחנו סבורים ששינוי זה עלול להוביל לתלות גוברת במדיניות הממשלה ותוכניותיה, קונפורמיזם וחוסר עצמאות (שמיד, בר וניראל, 2008). ארגונים ללא כוונת רווח יהפכו לסוכנויות מעין ממשלתיות של ממש, תוך אובדן עצמאותם והתרחקותם מהאידיאולוגיה שהם חרטו על דגלם.

ההשלכה השנייה והגלויה יותר היא סגירת קרנות ועמותות וצמצום הכנסות מוסדות אקדמיים, בנוסף להכנסותיהם של ארגונים רבים שהשקיעו אצל מיידוף בדרך זו או אחרת: קרן משפחת צייס, יד שרה, הדסה – ארגון הנשים הציוניות של אמריקה, ואגודת ידידי הטכניון האמריקאית.

ההשלכה השלישית היא הנזק שנגרם לתוכניות ויוזמות של שירותים חברתיים שחלק גדול מהכנסותיהם הגיעו מפילנתרופיה. יכולתם לספק שירותים ללקוחותיהם התערערה.

רביעית, היבט חשוב נוסף הנוגע למשבר זה הוא פסיכולוגי ואסטרטגי ולא כלכלי. הוא מאפשר לפילנתרופים לשקול מחדש ולהעריך את השקעותיהם ותמיכותיהם הפילנתרופיות. פרויקטים, יוזמות, תוכניות חברתיות וארגונים שלא עמדו בציפיות תורמים ולא השיגו את מטרותיהם עלולים לאבד את תרומותיהם הפילנתרופיות. התחרות הגוברת על תמיכה פילנתרופית תשמש צידוק לפילנתרופים לחייב את הארגונים להתייעל, לחפש שיתופי פעולה ולהתמזג כדי לצמצם הוצאות מיותרות.

המשבר יכול גם להוות הזדמנות להגדיר בצורה ברורה יותר את חלוקת העבודה בין הפילנתרופיה, הממשלה וארגוני המתנדבים ללא כוונת רווח, וכיצד הם משתפים פעולה ביניהם, לטובת האזרח הישראלי.

המשבר עשוי גם להניע ארגונים להעריך מחדש את מיזמיהם ותוכניותיהם, להתארגן מחדש ולאמץ שיטות מנהל יעילות ולצמצם תפקידים ארגוניים בלתי נחוצים. תוך הסתגלותם לתנאים ולמגבלות החדשים שמצב כלכלי זה נושא בחובו, על ארגונים ללא מטרת רווח ליצור בריתות בין הארגונים החברים שלהם ולפעול לצמצם ריבוי וכפילות מזיקים. במצבו הנוכחי, המגזר השלישי הישראלי גדול מדי. שותפויות ובריתות יאפשרו לצמצם את הוצאות התקורה ולקיים מערכת יעילה והגיונית יותר.

המצב הכלכלי מעמיד בפני המלכ"רים הזדמנות לפתח מקורות מימון חלופיים תוך צמצום שיעור התמיכה הממשלתית והגדלת הכנסות עצמיות. ממצאים חדשים של מחקר חדש של המרכז הישראלי לחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית בירושלים מעלים שלמעשה חלה המרה בשירותים אנושיים ללא רווח בין תרומות פילנתרופיות למימון ממשלתי: כאשר הממשלה מצמצמת את מימון הארגונים, הפילנתרופיה מגבירה את חלקה. אין מקום לפאניקה – צמצום ההכנסה ממקור אחד גורם להגדלתו ממקור אחר בתחומים מסוימים (חזן, 2009).

6. מסקנות

למיתון ולירידה בתמיכה הפילנתרופית יהיו בודאי השלכות כואבות על השירותים החברתיים וספקיהם, בעיקר מלכ"רים. אבל המשבר מציב גם הזדמנויות ולא רק אתגרים. הוא ודאי יוביל לחיסולם של כמה מלכ"רים אך אחרים ישגשו. עתיד הארגונים תלוי בצעדים שהם מוכנים לנקוט כדי לשרוד משבר זה: התייעלות נמרצת יותר, עיון מחדש בתחומי פעילות ותוכניות וחיידושים. אין ספק שישנם סיכונים, כולל פיטורי עובדים. אבל אסור שסיוע ממשלתי לארגונים יהיה הפתרון לבעיה. הוא נושא בחובו סכנה גדולה שהמגזר ללא כוונת רווח יפתח תלות גדולה בממשלה בעוד שהארגונים יאבדו את זהותם כארגוני חברה אזרחית.

באשר לפילנתרופיה, המשבר הוא הזדמנות לפילנתרופים לשקול מחדש את תחומי מעורבותם, סדרי העדיפות שלהם ותרומותיהם לתחומים שונים בחברה הישראלית. צריך גם להיות ברור מהו טיב היחסים עם הממשלה באשר לתפקיד הפילנתרופ בתחום התוויית מדיניות ציבורית.

גם על הארגונים ללא כוונת רווח לשקול את יחסיהם עם הפילנתרופים. עליהם לעשות מאמץ לגייס כספים ותמיכה על ידי שיפור הקשר עם תורמים, הגשת תוכניות מאתגרות וחדשניות המתאימות לתחומי העניין ולערכים שלהם, קידום טכנולוגיות מתקדמות מעין עסקיות, הכנת תוכניות עסקיות עם מטרות ויעדים מוגדרים, והתמקדות במערכות ניהול יעילות שישפרו את ביצועיהם.

מקורות

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2009). **הסקר החברתי 2007 [משאב אלקטרוני]**. Retrieved May 14th <http://surveys.cbs.gov.il/Survey/survey.htm>

חזן א. (2009). **הקשר בין מימון ממשלתי למימון פרטי של מימון המגזר השלישי**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

חסקי-לוונטל ד. וקבלו פולה (2009). **מהנדיב הידוע ועד הקרן החדשה לישראל: ערוצי תרומה לארץ ישראל ולמדינת ישראל משלהי התקופה העות'מאנית ועד היום**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

כץ ח. ויוגב ה. (2009). **התמודדות המגזר השלישי עם המשבר הכלכלי-ממצאי הסקר. מנהיגות אזרחית**, 2 : 7-9.

מעלה (2009). **מעלה- עסקים מנהיגים אחריות חברתית- דירוג מעלה 2009**.

Retrieved July 15th 2009:

<http://www.maala.org.il/galleries/dynamic/userUploadFiles/File/statistics.pdf>

סלומון ג. (2008) קרנות יהודיות. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

רודיך א. (2007). **לא רק אהבת האדם- הפילנתרופיה בראי התיאוריה והמחקר**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

שמיד ה. ורודיך א. (2009). **עלון הפילנתרופיה בישראל - לקט מספרים ונתונים**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

שמיד ה. ורודיך א. (2008). **סקר עמדות הציבור הרחב ביחס לפילנתרופיה ופילנתרופים**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

שמעוני ב. (2008) **עסקים ופילנתרופיה חדשה בישראל אתנוגרפיה של תורמים גדולים**. המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל: האוניברסיטה העברית בירושלים.

Caspi R. (2009). *The Impact of the Economic Crisis on North American Jewish Federations: A Big Picture View*. Presentation at the WCJCS Seminar: The Economic Crisis as an Opportunity for Renewal July 15th, 2009 Jerusalem

Frumkin P., (2006). *Strategic giving: the art and science of philanthropy*. Chicago, University of Chicago Press.

GivingUSA, 2009 (2009). *U.S. charitable giving estimated to be \$307.65 billion in 2008*. Giving USA Foundation : Indianapolis. Retrieved August 1, http://www.givingusa.org/press_releases/gusa/GivingReaches300billion.pdf

Najam, A., (2000). The Four-C's of Third Sector- Government Relations. *NONPROFIT MANAGEMENT & LEADERSHIP*, 10 (4): 375-396
Reichel, A. Gidron, b. Shani-Gamliel, N. (2000). *Social Responsibility of Business Organizations (Heb.)*. The Center of the Research of the Third Sector - Be'er Sheva.

Silber I. P. (2007). "Charisma and the Establishment of Institutes in an Evolving Philanthropic Arena: The Israeli Case." In Herzog H., Kochavi T., & Tzlinker S., Eds. *Generations, Spaces, Identities: Contemporary Perspectives on Culture and Society in Israel: The Shmuel Noah Eisenstaedt's 80th Birthday (Heb.)*, Tel Aviv: Ha Kibbutz ha Meuchad.

Schmid, H., Bar, M., & Nirel, R. (2008). Advocacy roles of nonprofit human service organizations: Implications for policy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 37(4), 581-602.

United Jewish Communities (2009). *UJC: Campaign pledges are down. An internal document*, June 30, 2009